

Статья посвящена определению методологических основ системного подхода к совершенствованию воспитания моральных качеств будущих учителей, выработки у студентов умений и навыков нравственного поведения, которым должен обладать настоящий педагог.

Ключевые слова: моральные качества, студенты, педагогический университет, воспитание, нравственные ценности.

The article is devoted to the identification of methodological system approach grounds to perfection of future teachers' moral qualities making the skills of moral behavior among students which are considered to be necessary for real teacher.

Key words: moral qualities, students, Pedagogical University, development, moral values.

Цибенко Л. Б.,

старший викладач кафедри управління навчальним закладом
Київського університету імені Бориса Грінченка

ІНДИВІДУАЛІЗМ ОСОБИСТОСТІ У ВИБОРІ ЦІННОСТЕЙ ПРИ ВХОДЖЕННІ СУСПІЛЬСТВА В ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ

Стаття є спробою привернути увагу суспільства до проявів індивідуалізму особистості у виборі цінностей у період трансформації суспільства, зокрема, його входження в глобалізований світ, як явища переважно позитивного. Індивідуалізм розглядається автором як закономірний наслідок пошуку особистістю втрачених ідентифікаційних орієнтирів та єдиної шкали цінностей, які стали б своєрідним зв'язком суспільства минулого, сьогодення й майбутнього.

Ключові слова: індивідуалізм, особистість, глобалізація, індивід, індивідуальність, цінності, суспільні цінності.

Людина сьогодення — це людина глобалізованого світу на самому початку його творення. Нам пощастило жити при народженні абсолютно нового людського суспільства. Так, ще не зрозуміло, що «виліплюється» із нібито хаотичного руху світобачень, прагнень, ідей, цінностей, ідеалів, цілепокладань, свобод. Ще не видно кінця-краю законодавчим перипетіям, спрямованим тільки «на благо народу» або «на спасіння людства». Неможливо уявити, що приховує те «ніщо», яке ще не стало для людини «чимось». Але вже підсвідомо кожен розуміє, що його очікує життєво важливий вибір, бо світ змінюється — остаточно і безповоротно. «На межі тисячоліть перед нами постав новий світ, — пише доктор філософських наук П. Саух. — Він проявляється і в нових технологіях, і в нових формах життя, і в нових способах світобачення та світорозуміння, а головне — в тих глобальних небезпеках, в яких розгортається протиріччя між новими реаліями нашого існування та усталеними формами і способами нашого ставлення до цього світу» [7, 6].

А ставлення переважної більшості людства до нього споживацьке і при цьому безвідповідально пасивне: так, ніби ми не живемо тут і сьогодні, а знаходимося обабіч, спостерігаємо за розвитком подій і прийдемо у цей світ лише тоді, коли там буде найбільш комфортно для нас. І тут не йдеться навіть про споживання продуктів харчування, електроенергії, надбань науково-технічної революції. Особистість, нехтуючи сама собою, віддає перевагу цінностям соціуму: вона споживає мораль соціуму, в якому існує, його культурні уподобання, його ідеологію, «соціальні ролі, що диктуються престижем, модою, популярністю, прожитковим мінімумом, авторитетом, думкою інших членів суспільства, родиною, традицією та іншими факторами, що мають гіпнотичний вплив на більшість соціально дезорієнтованих людей, а не є власними пріоритетами, інтересами та здібностями особистості» [11, 2].

У цих умовах особистість втрачає свою індивідуальність, а отже, і самоідентичність. І саме це є найбільшою втратою для суспільства сучасного глобалізованого світу. Сьогодні світ (на жаль, це стосується і нашої держави) не в змозі запропонувати чіткої концепції свого майбутнього, а отже, він не в праві пропонувати (і, тим більше, нав'язувати) свої уподобання та цінності. Особистість може послуговуватися лише своєю власною концепцією життя, лише своїм внутрішнім «Я». Маємо на увазі особистість свідому свого покликання, своєї природи. У традиційному суспільстві людину, яка сповідувала свої власні цінності, а не загальноприйняті цінності суспільства, називали індивідуалістом, вкладаючи при цьому у зміст слова негативний відтінок. Можливо, це тому, що крайній індивідуалізм особистості може спричиняти деструктивний вплив як на інших індивідів, так і на увесь соціум, а можливо, є наслідком довгих десятиліть рабства і страху, коли всі мали єдині цінності, визначені єдиною партією, для досягнення єдиної мети — «рівності для всіх». Кожен, хто мав свою власну позицію, думку, мету, був ворогом партії, народу, держави. І, на жаль, за власну концепцію життя людина часто платила самим життям.

Сьогодні погляд на індивідуалізм особистості змінюється: саме від індивідуалістів глобалізований світ чекає неординарних продуктивних ідей щодо побудови майбутнього, адже пріоритетом глобалізації є розвиток особистості, спрямований на самоідентифікацію, повернення до себе. Колись «вектор вдосконалення індивідуального розвитку поступився вектору розвитку суспільних структур. Набула могутність людини, яка зруйнувала існуючу тисячоліттями квазірівновагу біосфери, може привести її до переходу в новий стан, де для людини, найвірогідніше, просто не буде місця» [7, 7]. Ці слова П. Сауха підтверджують актуальність перегляду місця і ролі індивідуалізму особистості у виборі цінностей при входженні суспільства в глобалізований світ як для самої особистості, так і для суспільства в цілому.

Проблема індивідуалізму особистості розроблялася вченими давно і була досить популярною у різних людознавчих науках. Найбільш дослідженою вона була на Заході. Принцип індивідуалізму є частковим об'єктом дослідження на соціально-психологічному, соціально-економічному, соціально-політичному, культурологічному, соціологічному, морально-етичному рівнях в працях таких відомих мислителів, як: К.-О. Апель, А. Камю, Ле Бон, С. Московічі, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр, Г. Тард, Е. Тоффлер, Е. Фромм, В. Хьосле, М. Штірнер, К. Юнг, К. Ясперс та ін. Детально аналізується проблема індивідуалізму у монографії Л. Дюмона «Есе про індивідуалізм», статті Ф. Гаєка «Індивідуалізм істинний і хибний» та праці Ж. Липовецькі «Есе про сучасний індивідуалізм».

Процеси трансформації суспільства зумовили посилений інтерес до проблеми індивідуалізму як до соціологічного явища і в країнах пострадянського простору. Зокрема, ця тема розкривається в дослідженнях К. С. Гаджієва, М. І. Данилової, Н. Дубровіної, Ю. Замошкіна, Б. Капустіна, К. Д. Ростіашвілі, А. Н. Славської, М. С. Пряжнікова, Ю. Г. Сумбатяна та ін.

Індивідуалізм особистості не залишився поза увагою й українських вчених. Так, різноманітні аспекти явища індивідуалізму досліджуються у роботах В. Андрущенка, А. Біденка, В. Богданова, М. Бойченка, О. Донченко, В. Іщука, Н. Караульної, В. Кременя, С. Кримського, В. Крисаченка, С. Кисельова, О. Коваль, О. Корха, В. Ларцева, Н. Латигіної, В. Ляха, М. Михальченка, С. Наумкіної, Б. Новікова, М. Павловського, Б. Попова, М. Примуша, М. Поповича, В. Ткаченко, А. Фурмана та інших сучасних науковців. Ця проблема стала центральною і в творчості відомого українського філософа В. І. Шинкарука, який підкреслював, що проблема людського буття — це не проблема людини взагалі, це проблема окремої людської особистості, кожного з нас, взятого у його віковій еволюції: дитинстві, юності, зрілості. Через це й людський світ — це не чийсь, не якийсь абстрактний *Lebenswelt*, а сукупність персональних життєвих практик та доль, життєвих світів кожного з нас, кожного пересічного подорожнього на життєвій ниві [12, 18].

Персональні практики та долі формуються у реальних часових вимірах, за конкретних соціальних, економічних та політичних умов. Переважно ці умови та часовий вимір впливають на формування ціннісних орієнтирів, які, в свою чергу, і визначають долю особистості, а іноді й долю всього суспільства. Тому і погляд на роль індивідуалізму особистості у сьогоднішніх реаліях переходу українського суспільства в глобалізований світ, зокрема вибір такою особистістю життєвих цінностей, потребує додаткового вивчення.

Метою дослідження є встановлення ролі індивідуалізму особистості у виборі цінностей при входженні суспільства в глобалізований світ.

Для досягнення поставленої мети автор ставить такі **задачі**:

- осмислити і оцінити відношення соціуму до окремої особистості, яка засвоює індивідуалістичні цінності в умовах входження суспільства в глобалізований світ;
- визначити роль принципу індивідуалізму в контексті загальноцивілізаційних цінностей та сучасних соціальних трансформацій українського суспільства.

Процес переходу від однієї суспільної формації до іншої неможливий без руйнації попередньої. Сьогодні людство зробило ще один крок — крок до глобалізованого світу. Більшість політологів та соціологів стверджують, що глобалізація — це розвиток економічної і політичної залежності країн і регіонів світу до такої міри, коли вже можна говорити про створення єдиного правового поля і світових органів економічного і політичного управління. А це означає, що закритість і опора на власні сили в принципі неможливі. І тоді виникає запитання: чи має Україна єдине з іншими державами світу правове поле? Якщо ні, то чому ми стверджуємо, що українське суспільство вже увійшло в глобалізований світ? Українцям слово «глобалізація» і похідні від нього відомі не так давно. Вірніше, не зовсім зрозумілою для українського соціуму є суть цього поняття. Підтверджується це багатьма соціологічними опитуваннями. Зокрема, у 2003 р. Інститут соціології НАН України і фірма «Социс» провели загальноукраїнське опитування громадян України в рамках моніторингового дослідження «Українське суспільство», в якому був представлений досить широкий спектр запитань стосовно глобалізаційних процесів. На запитання «Вважаєте Ви себе прибічником чи противником глобалізаційних процесів?» 71 % респондентів відповіли: «Важко сказати» [6, 3].

Це може означати лише одне: Україна ще не визначилася щодо того, увійшла вона у глобалізаційний процес чи ні. І тому ми не можемо стверджувати, що українському суспільству і особистості українця парадигми глобалізації такі вже близькі. Звичайно, можна заперечити те, що світ сьогодні розвивається і змінюється набагато швидше, що «глобальність прискорення розвитку і просторово-часової метрики світу в новому міленіумі вражає: один мільйон років у палеоліті виявляється еквівалентним сорока рокам у наш час» [7, 6]. Так, від 2003 р. до сьогодні відділяють нас вісім років. Та чи так вже змінилося життя українця з того часу? Чи від-

чув він всі «блага» глобалізації, щоб стверджувати, що він живе у глобалізованому світі? Більшість українців залишилися на тому ж рівні життя, що і вісім років тому, а про глобалізацію вони й справді чують майже щодня, хоча й не помічають її у реальності. Можна заперечити також, що від того, що хтось не усвідомлює, де він знаходиться, і не помічає глобалізаційності змін, суть речей не змінюється: глобалізація є реальністю. Але реальність стає реальністю для особистості лише тоді, коли вона усвідомлена. Тому ми можемо говорити лише про перехід українського соціуму в глобалізований світ.

Що ж до основного предмета нашого дослідження — вибору цінностей індивідуалізованою особистістю в трансформаційні періоди суспільства, зокрема, у період його входження у глобалізований світ, — то, для його осмислення, маємо розглянути висновки попередників.

Розглянемо сам термін «індивідуалізм», похідні та синонімічні йому терміни.

Французький історик, соціолог і політик XIX ст. Алексіс де Токвіль розглядає індивідуалізм як «почуття, яке спонукає кожного громадянина ізолювати себе від маси собі подібних та зачинятися у вузькому колі родини та друзів. Створивши для себе, таким чином, маленьке суспільство, людина перестає турбуватися про суспільство в цілому». У результаті «індивідуалізм спочатку вражає тільки паростки доброчесності суспільного характеру, однак протягом тривалого часу він вражає та вбиває все інше і в кінцевому результаті сам перетворюється на егоїзм, тобто у пристрасну любов до самого себе, яка змушує людину відноситися до всього на світі лише з точки зору особистих інтересів та віддавати перевагу собі перед іншими людьми» [2, 62].

Як бачимо, погляд на індивідуалізм абсолютно негативний. Висновки, зроблені Алексісом де Токвілем щодо індивідуалізму особистості, можливо, формувалися в залежності від розгляду суті слів, від яких походить термін «індивідуалізм». Такими словами є: «індивід», «індивідуальність», «індивідуація».

Філософська наука розглядає поняття «індивід» як окрему живу істоту, що протиставляється колективу, соціальній групі, суспільству в цілому. Таке протиставлення індивіда та суспільства створює вихідний пункт для різних концепцій індивідуалізму [1, 176].

Поняття «індивідуальність» прийнято розуміти як своєрідність, сукупність якостей та відмінних властивостей, що виражають сутність особливого, окремого індивіда [1, 176]. У цьому контексті індивідуальність особистості протиставляється середньогруповим тенденціям, притаманним більшості соціуму.

Індивідуація — це прояв живої та неживої природи як безлічі неповторних індивідів — схожих, але не тождесних. Це розділення всезагального на індивіди, на особливе. Принцип індивідуації полягає у ствердженні, що для будь-яких двох індивідів знайдеться ознака, яка їх розділяє [1, 176].

І нарешті, поняття «індивідуалізм» тлумачиться як тип світогляду, суть якого полягає в абсолютизації позиції окремого індивіда та його протиставленні суспільству. Це поняття означає такий напрямок думок, почуттів і бажань, який розцінює життя окремого індивіда (в широкому сенсі також і життя окремої особливо цінної групи, наприклад, родини) як більш важливе, ніж життя великих асоціацій та суспільства в цілому [1, 176]. Тож не дивно, що Алексіс де Токвіль розглядав поняття «індивідуальність» як суто руйнівне і для соціуму, і для особистості.

Як зазначає А. Мілтс, найважче поєднати об'єктивні вимоги конкретної епохи, конкретного середовища з можливостями та інтересами конкретної особистості [5]. Особливо важко це зробити, коли епоха сповнена такою кількістю контрастів, як наша. Спробуємо встановити, коли ж з'являються найвищі прояви індивідуалізму особистості і що цим проявам передуює. Можливо, це допоможе нам зрозуміти, чому саме сьогодні особистість українця «вимагає» свободи і будь-що прагне стати більше індивідуалізованою, ніж соціалізованою та колективною.

На думку сучасної дослідниці З. В. Шевченко, «чим монотонніше та одноманітніше тече життя, тим слабше відчувається індивідуальність. Особисте «я» зливається з оточуючим світом, тоне в загальному сірому фоні. Особистість, як дещо індивідуальне, виявляється лише у безперервній зміні думок, почуттів та вольових актів; там же, де частина поглинається цілим, де індивід поглинається суспільною групою, не може бути й мови про індивідуалізм» [10, 5]. Отже, дослідниця вважає, що особистість індивідуалізується лише у кризові моменти життя суспільства.

Та не забуваймо слова А. де Токвіля, який індивідуалізм розуміє лише як почуття, яке спонукає кожного громадянина ізолювати себе від маси собі подібних та зачинятися у вузькому колі родини та друзів.

Отже, починаємо пошуки буремних, сповнених подіями епох, та, навпаки, часів, сповнених повного відчуження особистості від суспільства.

Виокремлюючи прояви індивідуалізму у найбільш древніх цивілізаціях, погляд дослідника мав би зупинитися на релігії і культурі Індії. Глибока віра у природу людини, у її здатність власними зусиллями розгадати таємницю буття — основа буддизму. У буддизмі, як релігії «пробудження», закріплений саме момент пробудження людської особистості, її звільнення від релігійно-політичних та релігійно-побутових форм і повернення до самої себе. Людина, зайнята пошуком кінцевої істини, залишає суспільне життя з його обмеженнями для того, щоб присвятити себе самовдосконаленню та власній долі, — так з'являється людина-аскет. Аскет обмежується самим собою, його захоплює тільки він сам. Його думка подібна до думки сучасного індивіда, але із суттєвою різницею: ми живемо в соціальному світі, він живе поза ним.

Античність дає приклади епікурейців, кіренаїків, стоїків, які вчать мудрості, наблизитись до якої можна лише поза суспільством. Подібно до того, як в Індії істина доступна лише аскету, так, за Зеноном, тільки

мудрець знає, що є благо [1, 40]. Мудра людина ніколи не поступиться власними принципами, навіть коли вона живе та діє у суспільстві; вона повинна залишатися незворушною та байдужою до всього, що її оточує. Адаптація в суспільстві для неї — це справа вторинна: справжній мудрець завжди визначає себе як чужий світові суб'єкт.

Зовсім інший прояв індивідуалізму особистості вбачаємо в епоху Відродження. Після більше десяти століть страхів, покорі, безмежної влади церкви середньовіччя поступилося часу неспокою, втрати ціннісних орієнтирів, хаосу, а поряд з цим новому погляду на світ та людину в ньому.

Сучасний французький дослідник Ж. Липовецький вважає, що індивідуалізм сьогодні дещо змінився та набув зовсім іншого змісту. Людина сьогодення відокремлюється від усього світу не з великою метою самопізнання та самовдосконалення, не у пошуках істини, а у пошуках задоволення власних потреб, бажань та амбіцій. Сучасна людина розглядає себе як самоціль, вона живе у суспільстві, а насправді існує поза ним у власному, індивідуальному світі. З таких окремих індивідуальних світів і складається сучасний соціум [4, 27–28].

На наш погляд, науковець недооцінює глибину індивідуалізації особистості як складного, суперечливого процесу. У цьому контексті протилежними думці Ж. Липовецького є роздуми Г. Лебона. «Усе, що створило велич цивілізацій: наука, мистецтво, філософські системи, релігії, військова потуга тощо, було творенням окремих особистостей, а не громадських організацій. Найважливіші відкриття й культурні успіхи, якими користується все людство, були здійснені добірними людьми, рідкісним і найвищим продуктом найбільш обдарованих рас. Народи, в яких індивідуалізм найбільш розвинений, тільки завдяки цьому й очолюють цивілізації і зараз панують у світі» [3, 18]. Звичайно, думка Г. Лебона є частково расистською, але вона дає поштовх для нового осмислення ролі індивідуалізованої особистості у суспільстві і вибору нею життєвих цінностей.

Щодо цього П. Ситник та А. Дербак зазначають, що людина не може бути щасливою, ані замкнувшись на самій собі, протиставляючи себе іншим і намагаючись підпорядкувати їх своїй волі, ані нівелювавши свою особистість, розчинившись у іншому суб'єкті. Тому їй необхідно знайти такий спосіб зв'язку зі своїми ближніми, який знімав би її відчуженість (протистояння, ворожість чи просто байдужість), не обмежуючи нічиєї свободи дії, збагачуючи всіх, нікого не утискаючи [8, 133].

Що ж до цінностей та життєвих орієнтирів індивідуалізованої особистості у період вступу українського суспільства у глобалізований світ, то доречно буде пригадати слова Верховного архієпископа Української греко-католицької церкви Любомира Гузара, сказані ним на останній зустрічі з молоддю та професорсько-викладацьким складом Київського університету імені Бориса Грінченка 27 вересня 2011 р. Відповідаючи на запитання про цінності і орієнтири для молоді у сьогоднішньому непростому світі, він порадив шукати себе, але при цьому не забувати, що людина — істота соціальна, і поза соціумом, поза суспільством вона втрачає свою людськість.

Прислухатися до поради мудрої людини варто, і тому варто суспільству звернути увагу на життєві цінності, котрі обирає сьогодні індивідуалізована особистість, адже саме вона найбільш активно «шукає себе».

Першочерговим завданням українського суспільства щодо оптимізації пошуків більш прийнятних шляхів входження суспільства в глобалізований світ є створення умов для вияву толерантності до індивідуалізованої особистості. Вирішальну роль у цьому процесі мають відігравати цінності, які консолідують суспільство на засадах гуманізму. Суспільство має шанувати право особистості на індивідуалізм, бо воно є її «природним правом», воно властиве людині від народження і є однією з головних цінностей людського буття.

ДЖЕРЕЛА

1. Дюмон Л. Ессе об индивидуализме / Л. Дюмон. — Дубна : Фенікс, 2000. — 304 с.
2. Кудрявцев В. Индивидуализм или коллективизм? / В. Кудрявцев, Е. Лукашева // Свободная мысль. — 1996. — № 2. — С. 61–70.
3. Лебон Г. Психология социализма / Г. Лебон. — СПб. : Питер, 1995. — 190 с.
4. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецки ; пер. с фр. — СПб. : Владимир Даль, 2001. — 320 с.
5. Милтс А. А. Гармония и дисгармония личности: Филос.-этич. очерк / А. А. Милтс ; пер. с латыш. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Политиздат, 1990. — 222 с.
6. Результати загальноукраїнського моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України. Вибірка 1800 чоловік, репрезентативна для дорослого населення за статтю, віком, освітою, типом населеного пункту. Лютий 2003 року.
7. Саух П. Архітектура світу й людини в умовах глобалізації. Ймовірні наслідки / П. Саух, Ю. Саух // Історія. Філософія. Релігієзнавство. — 2009. — № 3. — С. 6–12.
8. Ситник П. К. Проблеми формування національної свідомості в Україні : моногр. / П. К. Ситник, А. П. Дербак. — К. : НІСД, 2004. — 226 с.
9. Философский энциклопедический словарь / ред.-состав.: Е. Ф. Губский, Г. В. Корблева, В. А. Лутченко. — М. : ИНФРА-М, 1999. — 576 с.
10. Шевченко З. В. Актуалізація принципу індивідуалізму в аспекті відносин особистості та суспільства / З. В. Шевченко // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В. В. Лях. — Вип. 40. — К., 2004. — С. 148–156.

11. Шевченко З. В. Форми прояву соціально-політичного та етичного індивідуалізму / З. В. Шевченко // Наука і освіта 2004 : матер. VII Міжнародної науково-практичної конференції. Т. 2: Філософія. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. — С. 42—44.
12. Шинкарук В. І. Вибрані твори : у 3 т. / В. І. Шинкарук. — К. : Український центр духовної культури, 2005. — 316 с.

В статье предпринята попытка привлечь внимание общества к проявлениям индивидуализма личности в выборе ценностей в период трансформации общества, в частности, его вхождения в глобализированный мир, как явления преимущественно позитивного. Индивидуализм рассматривается автором как закономерное следствие поиска личностью утраченных идентификационных ориентиров и единой шкалы ценностей, которые стали бы своеобразной связью общества прошлого, настоящего и будущего.

Ключевые слова: индивидуализм, личность, глобализация, индивид, индивидуальность, ценности, общественные ценности.

The article is an attempt to attract public attention to the manifestations of individualism in the choice of the individual values in a period of transformation of society, in particular, its entry into the globalized world, as a phenomenon largely positive. Individualism is regarded by the author as a natural consequence of finding by personality the lost identification guidelines and a unified scale of values, which would become a kind of society of past, present and future.

Key words: individualism, personality, globalization, individual, individuality, values, social values.

Яцина О. Ф.,
доцент кафедри психології
Ужгородського національного університету,
кандидат педагогічних наук

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті порушуються проблеми розвитку сучасної української сім'ї, який передбачає самодетермінацію. Варіативність форм партнерських стосунків розглядається як соціально-психологічний механізм формування шлюбно-сімейних відносин.

Ключові слова: ідентичність, криза, функції сім'ї, сімейні цінності, трансформація, партнерські стосунки.

Постановка проблеми. Сім'я є складною соціальною та психологічною системою, яка охоплює велику кількість різноманітних відношень і взаємозв'язків, де кожна суб'єкт-суб'єктна взаємодія зумовлюється індивідуально-типологічними й особистісними особливостями її членів, мають значення соціальне оточення, культурні традиції, норми, соціально-економічні умови тощо. На думку дослідників (Ю. Альошин, В. Дружинін, С. Ковальов, Е. Ейдемільер та ін.), сім'я безпосередньо чи опосередковано відображає всі суспільні зміни, хоча є відносно самостійною, стійкою. Відтак проблеми трансформації й модернізації сучасного суспільства ведуть до необхідності переосмислення ролі сім'ї як форми соціальної цінності й особистісного простору життєдіяльності людини. У контексті сучасних трансформаційних процесів соціального буття помітним є вплив на сім'ю таких характерних тенденцій сучасності, як індивідуалістична орієнтація у суспільстві та багатоваріантність вільного вибору суб'єктом діяльності, які визначають характер тенденцій розвитку інституту сім'ї. Як реакція на ці зміни — пошук нових форм партнерських стосунків. Який механізм формування шлюбно-сімейних відносин є життєспроможним за сучасних умов? Той, що традиційно спирається на суспільно задані норми, чи той, за основу якого береться індивідуальний критерій, зокрема конгруентність з внутрішнім світом, який визначає унікальність його взаємодії з соціальним середовищем?

У контексті сказаного цікавим є розуміння індивідуальності П. Расселом, який зауважує, що не варто розглядати зростаюче почуття індивідуальності як дещо негативне. Філософ сучасності оцінює індивідуальність як важливу частину процесу нашого еволюційного розвитку, яку необхідно урівноважити усвідомленням того, що ми є також частиною більш великого цілого... Насправді нам необхідно, — вважає вчений, — не стримувати свою індивідуальність, а, навпаки, плекати її, доводячи до повного зростання. Та самоідентифікація, яка панує у нашій культурі, походить швидше з обмеженого почуття самості. Багато хто виводить свою ідентичність з того, чим володіє і чим займається, з того, яким бачать його інші, зі свого соціального статусу, з виконаних ним ролей, зі своєї роботи, з переконань, яких дотримується, навіть із машини, якою керує... Якщо щось